

Het Nieuwe Europa

Mathieu Segers over
de toekomst van de EU

MONTESQUIEU INSTITUTE
VAN WETENSCHAP NAAR SAMENLEVING

HAAGSCH
COLLEGE
MAGAZINE

Beste bezoeker van het Haagsch College

2017 was het jaar van de verkiezingen. Niet alleen in Nederland ging men naar de stembus, ook in Europese grootmachten Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland vonden verkiezingen plaats. Vooraf werd er met angst en beven naar gekeken. Een populistische lente hing in de lucht. Wat zou er met de Europese Unie gebeuren als Wilders, Le Pen en de Alternative für Deutschland aan de macht kwamen?

De angst voor een populistische revolutie bleek grotendeels onterecht. Bij de Europese instellingen in Brussel werd opgelucht adem gehaald. Van een verschrikt vogeltje gaat de EU nu als een trotse pauw de toekomst tegemoet. Maar hoe ziet die toekomst eruit? Zorgt een hernieuwde Frans-Duitse as voor een nieuwe stroomversnelling in de Europese integratie, of steken de Oost-Europese landen onder leiding van de Visegrad-coalitie daar een stokje voor?

Mathieu Segers, hoogleraar Europese geschiedenis en integratie aan de Maastricht University, geeft ons een blik in de toekomst van de EU. Kunnen we door terug te kijken naar eerdere sleutelmomenten van de Europese samenwerking een voorspelling van de toekomst geven?

Ook gaat Mathieu Segers in op de positie van Nederland in de Europa. Met Brexit en andere invloedrijke ontwikkelingen binnen en buiten de Unie verandert ook de positie van ons land. Welke taak ligt er voor het nieuwe kabinet in Europa?

Inhoudelijke goodiebag

Als dank voor uw komst bieden we u in samenwerking met Repro van der Kamp deze inhoudelijke goodiebag aan. Hierin vindt u onder andere een aantal verdiepende artikelen van het Montesquieu Instituut.

Agenda Haagsch College

12 en 18 december - Nieuwspoort Live!
**20:00 uur - Perscentrum Nieuwspoort/
TivoliVredenburg**

Na twee uitverkochte edities kijken de heren van het FormatieVlog terug op het afgelopen politieke jaar. Xander van der Wulp, Joost Vullings en Vincent Rietbergen bespreken de stand van zaken aan het Binnenhof én blikken terug op een bewogen politiek jaar. Doe mee met de Grote Politieke Quiz van Joost Vullings en volg de Top 5 opvallende beeldfragmenten van Xander van der Wulp. 12 december in Nieuwspoort in Den Haag en 18 december in TivoliVredenburg in Utrecht.

23, 30 jan + 6 feb - Masterclass Terrorisme 2018
19:30 uur - Campus Den Haag, locatie Wijnhaven

Wie zijn de terroristen die in Europa aanslagen plegen? Wat is het beleid van de Nederlandse overheid om dit te voorkomen? En wat is de impact van een aanslag op een samenleving? In de Masterclass Terrorisme 2018, een driedelige collegereeks op de Haagse faculteit van de Universiteit Leiden, kijken Edwin Bakker en Jeanine de Roy van Zuijdewijn met een academische bril naar deze actuele vragen. Wat is de dreiging anno 2018 en wat kunnen we er tegen doen?

25 januari - Het Grote Noord-Korea College
19:30 uur - Perscentrum Nieuwspoort

Wegens grote bestelling organiseert het Haagsch College nog een keer het Grote Noord-Korea College met Remco Breuker. Hoe gevaarlijk is Kim Jong-un met zijn kernwapens? Tijdens het college gaat Breuker, hoogleraar Koreastudies aan de Universiteit Leiden, in op de Kim-dynastie. Hoe financiert het regime zijn kernwapenprogramma? En wat is het uiteindelijke doel van Kim Jong-un? Ook gaat Breuker in op de vraag hoe de internationale gemeenschap moet omgaan met de huidige crisis.

Houdt onze site haagschcollege.nl in de gaten voor de komende colleges. We hopen u de volgende keer weer te begroeten.

De initiatiefnemers van het Haagsch College,
Freek Ewals en Vincent Rietbergen

25 januari
NIEUWSPOORT

HET GROTE NOORD-KOREA COLLEGE

door Korea-deskundige Remco Breuker

Berenschot

ImpactCity

REPRO- VAN DE KAMP

HAAGSCH
COLLEGE

 NIEUWSPOORT

De toekomst van Europa

Door de redactie van Europa Nu,
partner van het Montesquieu Instituut.

In het debat over meer of minder Europese samenwerking staan drie vragen telkens centraal:

1. Wat levert Europese samenwerking op?
2. Op welke terrein willen we Europees samenwerken en wat blijven we nationaal regelen?
3. Hoe regel je besluitvorming, organiseer je de democratische controle op die besluitvorming?

Voorstanders van meer Europese integratie vinden dat de Europese landen door gezamenlijk, overkoepelend Europees beleid beter in staat zijn om crises en andere uitdagingen aan te pakken. De lidstaten hebben dan minder zeggenschap over hun eigen beleid.

Tegenstanders van verdere integratie zien in het overhevelen van bevoegdheden naar Europees niveau juist veel problemen ontstaan. Landen zouden niet meer in staat zijn zelf beleid te maken waarmee ze hun eigen problemen op kunnen lossen.

Commissievoorzitter Juncker schetste in maart 2017 vijf scenario's over hoe Europa zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. Hij wil dat de lidstaten zich duidelijk uitspreken over de vraag op welke terreinen de lidstaten moeten (blijven) samenwerken. En dat bij die keuze ook duidelijk moet worden hoeveel bevoegdheden de Europese Unie dan krijgt om effectief te kunnen handelen op die beleidsterreinen. De Franse president Emmanuel Macron en de Duitse Bondskanselier Angela Merkel kondigden in mei 2017 aan samen te willen werken bij het hervormen van de EU.

Geschiedenis: wel economie, geen politiek

Het debat over hoe Europa zich in de toekomst moet ontwikkelen wordt al gevoerd sinds de oprichting van de eerste voorloper van de EU, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) in 1952.

In 1952 werden de beslissingen over de belangrijke basis-industrieën van die tijd, kolen en staal, overgeheveld van de lidstaten naar het Europese niveau. Een paar jaar later gingen de lidstaten ook samenwerken op het terrein van de landbouw en de interne markt. Bij deze onderwerpen behielden de lidstaten de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid.

Integratie op politiek gevoelige terreinen kwam niet van de grond. De oprichting van een Europese Defensie Gemeenschap in 1954 sneuvelde in het Franse parlement. Het maakte duidelijk dat de Europese landen maar beperkt bevoegdheden wilden afstaan.

De EU-lidstaten werkten steeds nauwer samen. De overdracht van bevoegdheden naar het Europese niveau verliep volgens twee lijnen:

1. De lidstaten droegen op steeds meer terreinen bevoegdheden over aan het Europese niveau. De lidstaten bleven hun bevoegdheden op politiek gevoelige terreinen zelf houden.
2. De manier waarop de meeste besluiten genomen werd aangepast: waar eerst iedere individuele lidstaat besluiten kon tegenhouden werd dat in de meeste verandert in besluitvorming op basis van gekwalificeerde meerderheid. Ook mocht het direct door de bevolking gekozen Europees Parlement mee beslissen.

De eurocrisis: meer of minder samenwerken?

Toen in 2008 de eurocrisis in alle hevigheid uitbrak werden veel plannen gemaakt om die vooral ook op Europees niveau te bestrijden. In 2012 nog stelde de Duitse bondskanselier Angela Merkel dat om de euro te redden alle eurolanden zich aan harde afspraken moesten houden. Ondertussen waren er al nieuwe regels gemaakt die streng Europees toezicht op de nationale begrotingen mogelijk maakte. De lidstaten staan onder veel scherper Europees toezicht dan ooit tevoren.

Kritiek op aanpak van de eurocrisis

De meer gematigde tegenstanders van steeds verdere Europese samenwerking vonden dat meer integratie niet als enige oplossing moest worden gezien. Zij willen alternatieven of tenminste een manier ontwikkelen voor de EU om een stap terug te kunnen doen. Daarnaast zijn veel tegenstanders bezorgd over de strenge bezuinigingen die de EU oplegt aan landen, terwijl voor sommige landen het misschien veel beter zou zijn om tijdelijk meer schulden te maken om de groei te kunnen aanjagen.

Uitgesproken tegenstanders zien de eurocrisis als verder bewijs dat de EU niet deugt; alle extra bevoegdheden die overgedragen worden leiden tot verdere uitholling van de nationale staten en van de democratie.

Vijf toekomstscenario's voor de EU

Commissievoorzitter Juncker presenteerde op 1 maart 2017 vijf scenario's voor Europa in de toekomst. Hiermee wilde Juncker een debat in gang zetten waar het heen moet met de Europese samenwerking. Uiteindelijk zullen de lidstaten duidelijk moeten maken voor welk van die scenario's zij kiezen.

De scenario's verschillen van elkaar op twee essentiële

onderdelen: wat moet de Europese Unie oppakken (het takenpakket) en hoeveel soevereiniteit zijn de lidstaten bereid af te staan aan de EU om die taken uit te kunnen voeren (de bevoegdheden). Hiermee moet duidelijker worden wat de burger dan van de EU kan verwachten, en welke macht de EU heeft gekregen van de lidstaten. En ook wat de EU niet zal doen en het aan de lidstaten zelf is om bepaalde doelen te bereiken.

De vijf scenario's in het kort:

1. Doorgaan op de huidige wijze. Per beleidsterrein is bepaald welke taken de EU toebedeeld heeft gekregen en de EU zorgt er, samen met de lidstaten, voor dat beleid en beleidsprogramma's worden uitgevoerd. Met name tijdens crises komt de vraag telkens weer op of en hoe verdere Europese samenwerking moet worden vormgegeven.
2. De EU richt zich op de interne markt. De kern is een vrijhandelszone en de samenwerking op heel veel andere terreinen als migratie en veiligheid wordt niet langer in EU-verband vormgegeven. Veel Europese wet- en regelgeving zal worden ingetrokken, met alle daar bij behorende rechten en plichten.
3. De EU gaat samenwerken op een kleiner aantal door de lidstaten te bepalen beleidsterreinen. Die samenwerking wordt dan wel verder geïntensiveerd - er zullen bevoegdheden overgedragen worden aan de EU op de gekozen beleidsterreinen. Voor wat de Europese Unie blijft doen zijn een sterker instrumentarium en meer middelen nodig.
4. De bestaande samenwerking op een aantal kernterreinen blijft in stand, maar de EU biedt landen de mogelijkheid om nauwer samen te werken op een reeks beleidsterreinen zoals belastingheffing of defensie. Landen die in eerste instantie niet mee willen doen, kunnen nauwere samenwerking tussen andere landen niet blokkeren. Landen

- mogen zich later alsnog aansluiten bij een 'kopgroep'.
- De EU gaat verder integreren. Lopende initiatieven en programma's worden geïntensiveerd, de landen van de eurozone dragen bevoegdheden op sociaal-economisch gebied over aan de EU en er komt een Europese defensie-unie.

Juncker is geen voorstander van een Europese Unie op basis van de interne markt, verder ontdaan van alle andere competenties (optie 2). De Commissie ziet echter ook in dat het vijfde scenario van verregaande integratie geen haalbare kaart lijkt te zijn.

Het witboek van Juncker is politiek het meest belangrijke document van een aantal toekomstvisies en rapporten over hoe de Europese Unie er over een aantal jaar uit moet komen te zien. Al deze stukken zijn opgesteld in aanloop naar de viering dat zestig jaar geleden het EEG-verdrag werd ondertekend.

Het document van Juncker kreeg een vervolg. In de daaropvolgende maanden werden vijf discussienota gepubliceerd, die verschillende onderwerpen behandelden: de sociale dimensie, de mondialisering, de verdieping van de economische en monetaire unie, de toekomst van de Europese defensie werden bediscussieerd. In de laatste discussienota, gepubliceerd in juli 2017, werden de financiële consequenties van Junckers scenario's geschetst. Daarin werd, voor alle scenario's, opgeroepen om de EU-begroting eenvoudiger, flexibeler en gestroomlijnder worden om zo een efficiënter uitgavenbeleid mogelijk te maken.

Argumenten in de discussie over de toekomst van Europa

Hieronder staan een aantal veel gehoorde argumenten in de discussie over Europa als een politieke unie. Dat maakt de discussie boeiend, maar een oordeel niet eenvoudiger.

Een politieke unie is nodig voor vrijheid, vrede en welvaart in Europa

De Europese samenwerking na de Tweede Wereldoorlog werd onder andere geïnspireerd door het idee oorlog op het Europese continent te voorkomen. De gedachte was dat als landen sterke economische belangen met elkaar deelden, ze geen oorlog met elkaar zouden voeren. Bovendien zou een Europa dat op economisch en politiek vlak sterk samenwerkt, een beter machtsblok kunnen vormen tegen de VS en opkomende economische grootmachten. Nog steeds wordt het argument van vrede, vrijheid en welvaart aangevoerd voor een Europese monetaire en politieke unie.

Een politieke unie veroorzaakt meer spanning tussen Europese landen

Verdergaande politieke integratie zal de spanningen tussen Europese landen vergroten: harde economische en politieke afspraken zullen landen juist tegen elkaar opzetten. Zo verwachten sommigen dat in een politieke unie het sterke Duitsland de controle zal krijgen over begrotingen, belastingen en uitgaven van de andere lidstaten. Dit zou vervolgens tot conflicten tussen Duitsland en andere EU-landen kunnen leiden.

Een politieke unie is nodig om de euro te laten functioneren

De euro kan alleen werken als de Europese Unie niet alleen economisch wordt geïntegreerd (interne markt, euro e.d.), maar ook politiek (bijvoorbeeld overal dezelfde begrotingsdiscipline). Omdat de eurocrisis o.a. werd veroorzaakt doordat landen hun interne zaken niet op orde hadden, wordt er nu gepleit voor een politieke Europese unie met meer zeggenschap op terreinen die voorheen nationaal werden geregeld.

Een politieke unie vergroot de kloof tussen EU en burger

Een politieke unie vergroot de kloof tussen burgers en de EU alleen maar. Hoe sterker de politieke samenwerking, hoe minder oog er is voor nationale belangen en nationale identiteit. Het tekort aan democratische legitimiteit zal met een politieke unie alleen maar groter worden. Burgers voelen zich niet gehoord en niet vertegenwoordigd.

Na de gemeenteraadsverkiezingen met vernieuwde energie aan de slag?

Meer weten?

www.berenschot.nl/handvatten-gemeenten

Bent u goed voorbereid op de nieuwe collegeperiode? Wij helpen u graag met onze handvatten voor snel en duurzaam succes:

Uw regio op orde: alles over regionaal samenwerken en de regionale agenda

Grip op de Omgevingswet: wat is uw omgevingsvisie?

Integriteit binnen uw gemeente: de integriteitstoets voor (kandidaat-) wethouders

Participatie in de publieke sector: tevreden inwoners en een tevreden overheid

Berenschot

Frans-Duitse samenwerking

Door de redactie van Europa Nu,
partner van het Montesquieu Instituut.

De samenwerking tussen Frankrijk en Duitsland is van groot belang voor het slagen van het Europees project. Nog geen 75 jaar geleden stonden de 'erfvijanden' nog tegenover elkaar op het slagveld van de Tweede Wereldoorlog, maar snel daarna vormden de tweede motor voor een langdurige, vreedzame Europese samenwerking.

De goede betrekkingen tussen Frankrijk en Duitsland hebben meermaals aan de grondslag van verdere Europese integratie gelegen. De stuwende kracht achter de Economische en Monetaire Unie was bijvoorbeeld de Franse wens om de economische macht van een verenigd Duitsland te controleren, na de val van de muur.

President Emmanuel Macron en bondskanselier Angela Merkel zijn het gezicht van de Frans-Duitse as. Nadat Merkels CDU bij de bondsdagverkiezingen in september 2017 weer de grootste partij werd pleitte Macron in een toespraak voor onder andere een gemeenschappelijk Europees defensiebudget, een Europees agentschap voor vluchtelingen en migranten, en een Europese minister van Financiën.

Een onrustig verleden

De onrustige betrekkingen gaan ver terug, met als meest relevante startpunt de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871. De Noord-Duitse staten vochten, onder leiding van Pruisen en met hulp van de Zuid-Duitse staten, tegen Frankrijk. Na de overwinning voegden de Duitse staten zich samen tot het Duitse rijk. Frankrijk moest gigantische oorlogsschatting betalen en het verlies van de oorlog werd door de Fransen als grote nederlaag ervaren.

De spanningen die uit deze nederlaag voortkwamen, samen met een zeer imperialistisch buitenlandbeleid van de Europese grootmachten, hebben mede bijgedragen aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Van 1914 tot 1919 stonden de twee landen weer tegenover elkaar in een uitputtingsslag, die uiteindelijk door de geallieerden, waaronder Frankrijk, gewonnen werd. Maar de geschiedenis herhaalde zich: door de nederlaag van Duitsland, verergerd door de strenge eisen in het Verdrag van Versailles, is uiteindelijk het klimaat ontstaan waarin de Tweede Wereldoorlog kon plaatsvinden.

Pas na afloop van de Tweede Wereldoorlog, na meer dan 80 jaar strijd, waren Frankrijk en Duitsland in staat om de strijd-bijl te begraven. De samenwerking die hieruit voortkwam, was essentieel voor het ontstaan van het Europese project dat zou uitmonden in de Europese Unie.

Voorzichtige toenadering

In 1951, in feite nog maar kort na het einde van de Tweede

Wereldoorlog, besloten de beide landen om zo afhankelijk van elkaar te worden op economisch gebied dat oorlog ondenkbaar zou worden. Ze maakten hun kolen- en staalindustrie sterk afhankelijk van elkaar in de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal, de EGKS. Het was de eerste uiting van een Frans-Duitse samenwerking en vormde de basis voor de Europese Unie in zijn huidige vorm.

Sinds bondskanselier Konrad Adenauer (1949-1963) en president Charles de Gaulle (1959-1969) het Élysée-verdrag van 1963 ondertekenden, houden de Franse president en de Duitse kanselier elkaar regelmatig op de hoogte van hun standpunten voorafgaand aan internationale regeringsconferenties. Het Élysée-verdrag, ook wel bekend als het vriendschapsverdrag, omvatte een samenwerking op buitenlands, economisch beleid, militaire samenwerking en uitwisseling van studenten tussen Frankrijk en West-Duitsland.

Een goede verstandhouding

Politieke vriendschap tussen de Franse en Duitse regeringsleiders is essentieel gebleken voor een intensieve Europese samenwerking. Tijdens het bondskanselierschap van Helmut Schmidt (1974-1982) overlegden de Duitse bondskanselier en de Franse president Valéry Giscard d'Estaing (1974-1981) vaker dan in de periode daarvoor. De goede persoonlijke verstandhouding tussen de twee collega's droeg onmiskenbaar bij aan de intensieve samenwerking tussen de landen, ook binnen de Europese Unie.

Ook bondskanselier Helmut Kohl (1982-1998) en president François Mitterand (1981-1995) vormden een sterke politieke vriendschap: ze vonden elkaar in het streven naar Europese eenwording. Een gezamenlijk bezoek aan de slagvelden in Verdun stond symbool voor de verzoening tussen Frankrijk en Duitsland. Hand in hand herdachten Kohl en Mitterand daar de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog.

Duitse bondskanseliers	Franse presidenten
1949-1963 Adenauer	1959-1969 De Gaulle
1963-1966 Erhard	
1966-1969 Kiesinger	
1969-1974 Brandt	1969-1974 Pompidou
1974-1982 Schmidt	1974-1981 Giscard d'Estaing
1982-1998 Kohl	1981-1995 Mitterand
1998-2005 Schröder	1995-2007 Chirac
2005-heden Merkel	2007-2012 Sarkozy 2012-2017 Hollande 2017-heden Macron

Duitse eenwording

Na de val van de muur in 1989 waren er vanuit het Franse kamp nog sterke twijfels bij een Duitse eenwording. Mitterand zag de steeds verdergaande Europese samenwerking als kans om de industriële kracht van Duitsland te beteugelen. De voorwaarde voor Duitse eenwording werd de economische en monetaire integratie van de Unie, met een gezamenlijke munt als hoogtepunt. Duitsland leverde zijn sterke D-mark in, en Frankrijk steunde de Duitse eenwording.

Naar verdere integratie

Tussen de Duitse leider Gerhard Schröder (1998-2005) en de Fransman Jacques Chirac (1995-2007) boterde het op persoonlijk vlak minder goed dan tussen hun voorgangers. Het Franse EU-voorzitterschap, met als hoogtepunt het Verdrag van Nice (2000), verliep minder soepel dan verwacht en bracht de nodige spanningen met zich mee.

Na de Amerikaanse inval in Irak van 2003 keerden zowel Frankrijk als Duitsland zich echter tegen het beleid van de

Verenigde Staten. Voor het gezamenlijke Europese defensiebeleid én voor de Frans-Duitse samenwerking betekende dit een impuls. Op 22 januari 2003 vierden Frankrijk en Duitsland veertig jaar Élysée-verdrag.

In 2003 werd een gezamenlijke Frans-Duitse ministerraad opgericht. In deze ministerraad worden regelmatig Europese onderwerpen zoals energie en klimaat besproken, maar ook bilaterale verhoudingen en voordelen voor burgers zoals bijvoorbeeld een gezamenlijke hogesnelheidslijn en grensoverschrijdende gezondheidszorg. De ministerraad komt nog steeds minstens eens per jaar bijeen.

Economische crisis

Door de grote verschillen tussen bondskanselier Angela Merkel (2005-heden) en president Nicolas Sarkozy (2007-2012) liep deze verstandhouding in de eerste instantie ook wat moeizaam. Vanaf 2009 werd er echter, deels onder druk van de economische crisis, meer overlegd. De verbeterde relatie tussen Merkel en Sarkozy leidde tot de liefkozende aanduiding 'Merkozy'. In 2010 werd zelfs een Frans-Duits

tienjarenplan 'Agenda 2020' gepresenteerd. Uiteindelijk verklaarde Merkel openlijk haar steun aan Sarkozy tijdens de presidentsverkiezingen.

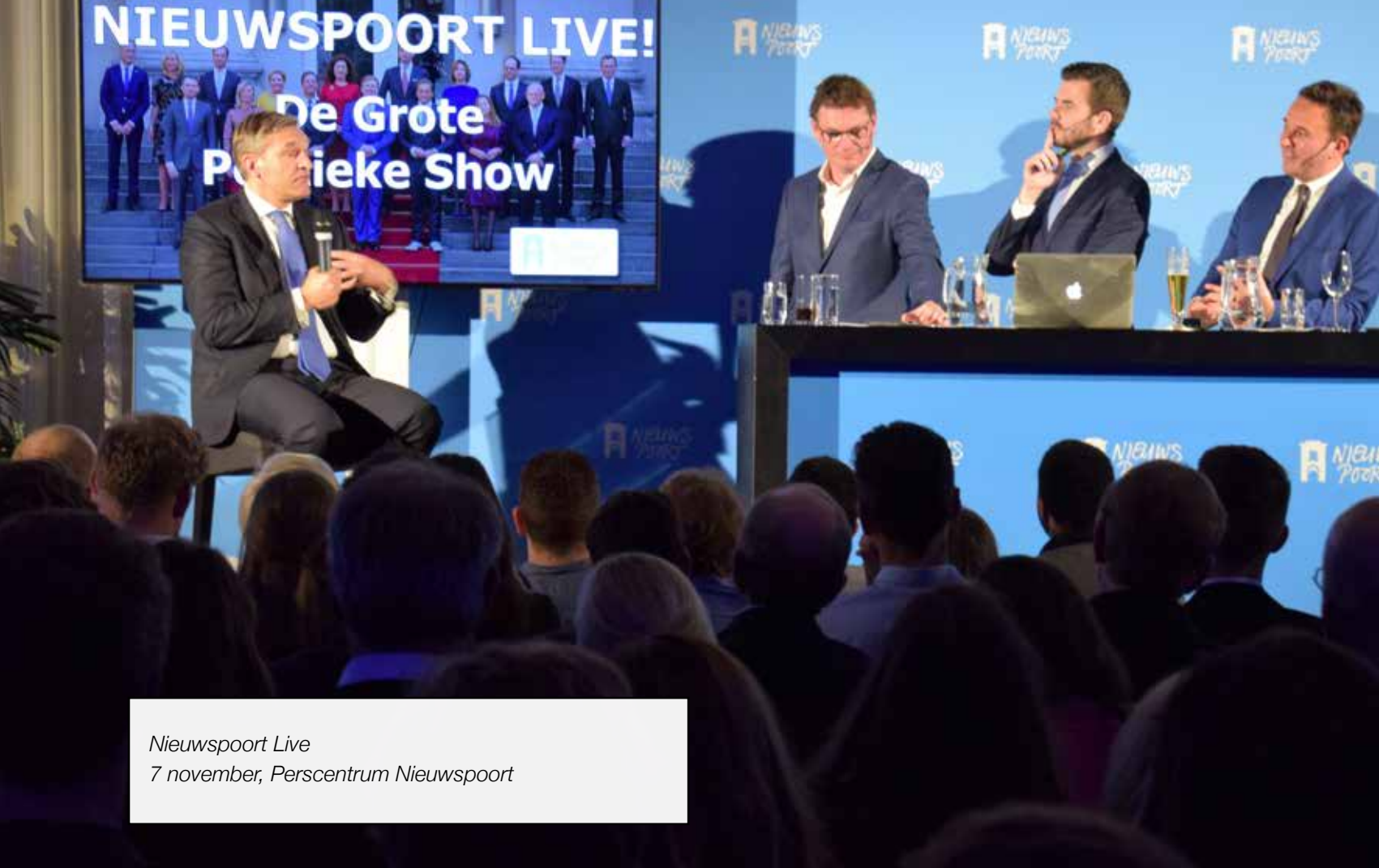
Die won echter de Franse verkiezingen niet. Na het aantreden van de nieuwe Franse president François Hollande (2012-2017) in 2012 kwam de door 'Merkozy' geïnitieerde begrotingsdiscipline direct weer op tafel. De samenwerking op dit gebied dreigde in de eerste instantie vast te lopen, maar op 27 augustus 2012 werd een bilaterale werkgroep in het leven geroepen ter bestrijding van de crisis en het uitwerken van de voorstellen over de banken- en fiscale unie.

Merkel en Hollande spraken in 2015 samen het Europees Parlement toe - iets dat sinds Kohl en Mitterand niet meer voorkwam.

Huidige ontwikkelingen

Op 13 mei 2017 is Emmanuel Macron gekozen als Franse president. Zijn eerste bezoek na zijn aanstelling bracht hij aan bondskanselier Merkel. De twee spraken over ambitieuze hervormingen voor de EU, maar hebben nog geen concrete plannen gepresenteerd.

Macrons ambities voor de EU liggen geheel in de Franse traditie: niet minder, maar juist méér EU. Hij wil een nieuw bestuurlijk orgaan voor de Eurozone met een eigen EU-minister van Financiën, parlement en budget. Daarnaast wil hij een uitbreiding van het Europese defensiebeleid en het sociale beleid harmoniseren. Ook is hij voorstander van een Europees bureau voor vluchtelingen en migranten, die asielaanvragen sneller af zou moeten kunnen handelen.

*Nieuwspport Live
7 november, Perscentrum Nieuwspport*

*Het Grote Noord-Korea College, Remco Breuker
16 oktober, Perscentrum Nieuwspport*

**FUTUR
ONTMOET:**
HAAGSCH
PETER BALKENENDE
HAAGSCH
COLLEGE

NIEUWS
POORT

**FUTUR
ONTMOET:**
HAAGSCH
PETER BALKENENDE
HAAGSCH
COLLEGE

*FUTUR Ontmoet: Jan Peter Balkenende
3 oktober, Perscentrum Nieuwspoor*

*Het Grote Oorlogsfotografie College
22 september, Perscentrum Nieuwspoor*

Kaarten? www.haagschcollege.nl

23, 30 januari
en 6 februari
CAMPUS
DEN HAAG

MASTERCLASS TERRORISME 2018

Driedelige collegereeks door o.a. Edwin Bakker

Universiteit
Leiden

Institute of Security
and Global Affairs

HAAGSCH
COLLEGE

ImpactCity

Berenschot

“The times are a-changing”

Auteur: Herman Schaper (Hoogleraar Vrede, Recht en Veiligheid aan de Universiteit Leiden-Campus Den Haag). Dit artikel is verschenen in de nieuwsbrief ‘De Hofvijver’ van het Montesquieu Instituut, 30 oktober 2017.

De Brexit (het besluit van het Verenigd Koninkrijk uit de EU te treden) stelt ons land voor de vraag van onze verhouding met de drie Europese grootmachten Duitsland, het VK en Frankrijk, en onze plaats in een EU zonder het VK.

Eerst moet een hardnekkige mythe uit de weg geruimd worden. Die is dat Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog in zijn buitenlandse politiek steeds dicht tegen het VK heeft aangeleund. Zeker, zowel op politiek als economisch vlak terrein zijn de twee landen dikwijls gelijkgezind, en hebben zij veel gezamenlijke belangen. Maar dat betekent niet dat ons land de afgelopen 70 jaar zich in zijn buitenlandse politiek vooral heeft laten leiden door de opstelling van Londen.

Londen en Den Haag: verschillende wegen

Al bij het begin van het proces van Europese integratie en samenwerking sloegen Londen en De Haag verschillende wegen in. Nederland was een van de zes oprichters van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal en de Europese Economische Gemeenschap. Het VK bleef daarbuiten.

Dat het VK met deze keuze voor Nederland minder belangrijk was geworden dan Duitsland en Frankrijk bleek wel uit de rangen die zo'n 20 jaar geleden werden toegekend aan de Nederlandse diplomatieke posten in het buitenland. Zes daarvan kregen de hoogste rang, waaronder Duitsland en Frankrijk, maar niet het VK. Dat was een niveau lager ingedeeld.

Momenteel is Duitsland voor ons land duidelijk de belangrijkste Europese partner. En naarmate de VS onder Trump zich verder van Europa vervreemdt, zal de opstelling van Duitsland in de trans-Atlantische verhouding voor Nederland zwaarder gaan wegen.

Het is daarom verontrustend hoe weinig Nederlanders Duits spreken. Er zijn meer Duitsers die Nederlands studeren dan Nederlanders die Duits studeren! Zelfs met een bijna vijf maal grotere Duitse bevolking leidt dat tot een potentieel gevaarlijke discrepantie tussen enerzijds economisch en politiek eigenbelang en anderzijds culturele oriëntatie.

De grootste van de kleinen

De Frans-Duitse verzoening en samenwerking is een groot goed, maar dat wil niet zeggen dat een Frans-Duits directoraat voor de overige lidstaten steeds goed zal uitpakken. Het VK vervulde in dat opzicht dikwijls een nuttige rol door een zekere balans in de machtsverhoudingen en doelstellingen te brengen. Wie zal na de Brexit het gat vullen?

Nederland kan in de beantwoording van deze vraag een

Parlementaire Monitor

Deze monitor geeft toegang tot het hele parlementaire besluitvormingsproces. Van consultatie tot implementatie: de monitor stelt u in staat om alles real time en op de voet te volgen.

De Parlementaire Monitor geeft duidelijk aan in welke fase de besluitvorming verkeert. Kunt u nog invloed uitoefenen of is het nog slechts een kwestie van afhameren in de Eerste Kamer? Ook wordt gemeld wie de belangrijkste stakeholders zijn en hoe u deze kunt bereiken. Zo kunt u tijdig en doeltreffend inspelen op nieuwe wet - en regelgeving.

Door informatie te bundelen in dossiers geeft de Parlementaire Monitor direct antwoord op de belangrijkste vragen. U hoeft de informatie niet uit een groot aantal losse documenten bij elkaar te zoeken. Denk aan vragen als:

- Wat is de stand van zaken?
- Wat is de status van moties?
- Wat staat nog te gebeuren?
- Welke dossiers zijn verwant?
- Wie zijn de betrokkenen?
- Wat zijn de bronnen?

De actuele stand van zaken in een oogopslag

Meer informatie?

- parlementairemonitor.nl
- mail ons op info@parlementairemonitor.nl

relevante rol spelen. Gemeten naar de omvang van de bevolking en de economie neemt Nederland een tussenpositie in tussen enerzijds de grote landen (Duitsland, Frankrijk, Italië, Spanje en Polen) en anderzijds de lange rij van 20 overige landen met een bevolking van ca 11 miljoen inwoners of minder. Het verschil in bevolkingsomvang tussen Nederland en het volgende land op de rij, België, is groot: België 11,5 miljoen, Nederland 17 miljoen, anderhalf maal zoveel. Voor wat betreft de omvang van de nationale economie is Nederland na de Brexit de zesde in omvang (ca. 870 miljoen dollars tegen ca. 500 miljoen dollars in het geval van België en Zweden, die de 7e en 8e plaats in de ranglijst bekleden).

Gegeven deze bijzondere positie van ons land ("te klein voor het tafellaken, te groot voor een servet"), gekoppeld aan het feit dat premier Rutte een van de langst zittende regeringsleiders is in de EU, ligt een actieve rol van ons land bij de discussie over de EU post-Brexit voor de hand. De premier heeft daartoe al het initiatief genomen, door het organiseren van een aantal gesprekken met kleine groepen, op regionale basis: de zogenaamde Visegrad-landen (Polen, Tsjechië, Slowakije en Hongarije), de Baltische staten, en de Scandinavische landen.

Van belang is daarbij wel dat niet het beeld ontstaat van een

door ons land geleide "opstand der kleinen" tegen Duitsland en Frankrijk. De verhouding van ons land met Duitsland is de laatste jaren steeds beter geworden, gebaseerd op gedeelde belangen en waarden. Voor Duitsland is het daarom eerder een goede zaak dat Nederland de discussie met de kleinere lidstaten aanzwengelt over de machtsverhoudingen binnen de EU. En het is daarom ook verstandig dat premier Rutte al direct na de verkiezing van Macron tot President van Frankrijk naar Parijs is gegaan voor overleg.

Een tweede risico is dat het beeld ontstaat dat Nederland in overleg met Duitsland bezig is een "Noordelijk blok" binnen de EU te vormen. Goed contact met landen als Italië, Spanje en Portugal is daarom eveneens van belang.

"The times are a-changing" zong Bob Dylan in de jaren zestig van de vorige eeuw en die woorden zijn weer volledig relevant. Voor Nederland en zijn Europese en trans-Atlantische partners staat veel op het spel. Hopelijk ziet de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken dat ook zo, en kunnen wij van hem een actief en constructief buitenlandse beleid verwachten.

**START
THE
RIOT,
IT'S OK**

ImpactCity

www.impactcity.nl
@HagueInnovators

Wakker worden van Europa laat nog op zich wachten

Auteur: Herman Schaper (Hoogleraar Vrede, Recht en Veiligheid aan de Universiteit Leiden-Campus Den Haag). Dit artikel is verschenen in de nieuwsbrief 'De Hofvijver' van het Montesquieu Instituut, 30 oktober 2017.

President Macron en Commissievoorzitter Juncker willen véél meer Europa. Dus een Europese minister van Financiën met een budget voor de zwakkere eurolanden; een parlement voor de eurozone; een Europees interventieleger; een Openbaar Ministerie tegen terrorisme en fraude, uniforme asielregels, een belasting op bedrijven zoals Google en een Europese identiteitskaart.

Prime Minister May wil de onderhandelingen over het vertrek van het Verenigd Koninkrijk nu echt starten, zegt zij. Om diverse redenen –waarvan er hierna een handvol volgen – krijgen Macron, Juncker noch May voorlopig hun zin.

Nationale leiders oneens

Er zaten 29 leiders rond de tafel en zij koesterden minstens 30 verschillende ideeën over hoe het verder moet met Europa. Aldus de reporters van Politico na afloop van de recente Europese Raad. Vier uur discussieerden de leiders na introducties van Juncker, Macron en Merkel. Daarna togen zij naar een concert van Sting, 'one of the world's best-selling music artists'.

De kanselier had haar verhaal overigens al vóór de vergadering voor journalisten afgestoken. Merkel staat 'uitdrukkelijk positief' tegenover de plannen van Macron, zonder nadere details te geven. De genoemde meningsverschillen bleven deze keer binnenshuis. Dat komt omdat de Top van Tallinn van 28 september (nu Estland dit halfjaar de Europese Ministerraad voorziet) puur informeel was. Dat wil zeggen: geen conclusies, laat staan afspraken.

'Brexit-premier' May was eveneens genodigd, hoewel dat bij informeel beraad geen vaste regel meer is. Via een strakke leiding voorkwam voorzitter Donald Tusk dat May haar wensen anderen ging opdringen. Hun economische belangen tegenover het VK lopen ver uiteen. Londen probeert via het zaaien van verdeeldheid sterker te komen staan. 'Alleen als wij het als 27 maar eens blijven, blijven wij die Britten de baas', zegt een insider in dit beraad.

Top doet loze beloften

'Europa moet zijn achterstand in de digitale race inlopen. Daarom hebben de EU-regeringsleiders toegezegd de digitale interne markt eind volgend jaar te hebben voltooid', zei premier Jüri Ratas van Estland, aldus het ANP na de Eu-

ropese Raad. Het gaat onder meer om het wegnemen van obstakels voor supersnel 5G-internet en meer mogelijkheden voor grensoverschrijdend digitaal winkelen. 'De toezegging is niet nieuw. Op tien eerdere toppen hebben de Europese leiders dit afgelopen jaren al eerder plechtig beloofd', zo nuanceerde voorzitter Juncker. Hij vroeg nu er eindelijk werk van te maken.

Vergelijkbare herhaalde loze beloften doet de Europese Raad vaker, bijvoorbeeld over een Europees energiebeleid. Ook daar blokkeren regeringen de voortgang al jaren. Dit bijvoorbeeld omdat hun eigen industrie of handel anders in de knel komt. Tallinn bevestigde dat Europa nu eenmaal werkt op het tempo van de traagst meewerkende regering(en). Zo willen negentien EU-landen hoogtechnologische bedrijven (zoals Google) die hier veel verdienen maar weinig belasting betalen, een speciale belasting opleggen. De rest, waaronder Nederland, is daartegen of aarzelt sterk. Voor iedere belastingafspraken is unanimité vereist.

Duits-Franse locomotief?

De wat tegenvallende score van de Duitse kanselier bij de recente verkiezingen betekent dat een nieuwe coalitie nog maanden kan uitblijven. Eerst moet de verslagen Beierse CSU, aanhangsel van de CDU, die de kanselier maandenlang tevergeefs voor dit slechte resultaat had gewaar-schuwd, gepaaid worden. Dat kan via voortaan een limiet

van maximaal 200.000 vluchtelingen jaarlijks.

Maar dat valt niet te verteren voor de Groenen, noch voor de liberale FDP als toekomstige regeringspartners. Het is nauwelijks voorstelbaar dat de leider van de CSU, Horst Seehofer, die als gevolg van het ontbreken van genoemde Obergrenze de verkiezingen heeft verloren, nu wéér zijn zin niet krijgt. Dan moet hij wel aftreden. Merkel heeft er al op gezinspeeld dat het nemen van deze hobbel nog wat tijd gaat kosten.

'Vriendelijk gezegd is Merkel's twijfelachtige verkiezingszege slecht nieuws voor president Macron. Zijn hoopgevende visie op Europa hangt ineens min of meer in de lucht. De Duitse kanselier krijgt het thuis druk met de groeiende oppositie van uiterst rechts en links. Zij zal haar beleid, bijvoorbeeld bij migratie, moeten temperen. Wellicht gaan de onderhandelingen over een nieuwe regering nog lang aanslepen.

Dat remt de kanselier af op het vlak van Europa'. Aldus de Europese vroegere topdiplomaat Pierre Vimont. Hij was van 2010 tot 2015 secretaris-generaal van de Europese Commissie voor Buitenlandse Politiek en daarvoor de Franse ambassadeur in Washington DC.

Een Duitse 'Jamaica-coalitie' (vanwege de kleuren van die nationale vlag) brengt wellicht een groene bewindsman

van Turkse origine op Buitenlandse Zaken. Verder wordt Wolfgang Schäuble op Financiën dan vervangen door een FDP-er. Die accepteert evenmin als zijn zuinige voorganger een fonds voor eurolanden met voortdurend forse financiële tekorten.

'Macron mag gedurfde plannen lanceren, maar kanselier Merkel blijft de baas', zo betoogt commentator Wolfgang Münchau in de Financial Times van 2 oktober. Hij wijst op haar commentaar dat 'Duitsland met voorstellen komt voor de eurozone'. Dus niet Duitsland samen met Frankrijk. Verder moet Parijs nog leren leven met een genoemde gecompliceerde Duitse coalitie, wat alwéér tijdrovend uitpakt.

Rutte sceptisch over Macron

Premier Mark Rutte kan zich vinden in veel ideeën die de Franse president Emmanuel Macron in zijn 'mooie rede' van 26 september presenteerde. Maar een Europese minister van Financiën ziet Rutte niet zitten zolang onduidelijk is wat zo iemand voor bevoegdheden krijgt. En een Europees leger wil volgens hem geen enkele lidstaat. 'Laten wij geen olifant beloven en later met een klein muisje aankomen', zei Rutte in Tallinn tegen het ANP. Dit is overigens zijn standaardantwoord. In maart in Rome zei Rutte hetzelfde.

Macron wil al in juni volgend jaar besluiten nemen, maar Rutte denkt aan een jaar tot anderhalf jaar om het denkwerk af te ronden. Hij betoogde (alweer) dat het beter is om eerst oude afspraken over asiel, migratie en de economie werkelijk uit te voeren. Veel regeringen hervormen economisch nog onvoldoende. Frankrijk is volgens Rutte op de goede weg, met onder meer modernisering van de arbeidsmarkt.

Diverse Brexit struikelblokken

Na een halfjaar touwtrekken zit het beraad over de Brexit muurvast. Groot probleem is de verdeeldheid binnen de Britse regering. Toch is intussen wel wat bereikt. May accepteert intussen een twee jaar durende overgangperiode. Nadat op 29 maart 2019 het EU-lidmaatschap eindigt, wordt dan de scheiding voor het oog van de Britse en continentale burgers, boeren en buitenlui in twee jaar uit onderhandeld.

Na lang tegenstribbelen erkent May bovendien dat het VK nog een rekening heeft te vereffenen met de EU wegens lopende verplichtingen. Zij noemde 20 miljard euro, in Brussel denkt men aan ruwweg 50 miljard. Daar zit een gecompliceerde berekeningsmethode onder. Gedacht wordt aan het uitsmeren van de betaling over een reeks van jaren. Maar over al deze technische punten willen de Britse onderhandelaars zelfs nog niet eens praten.

Conflictueus is de positie van de burgers van de EU geves-

tigd in het Verenigd Koninkrijk. May heeft beloofd een eind te maken aan de rechtsbevoegdheid van het Hof van Justitie waaraan haar volk vandaag ondergeschikt is. Okay, maar de EU wil dan wel garanties voor haar circa drie miljoen burgers woonachtig in het VK. Daarvoor moet een oplossing komen, bijvoorbeeld een nieuw EU/VK Hof van Justitie. Zojuist heeft het Europees Parlement gezegd dat zekerstelling van de rechten van onze burgers in het VK een breekpunt is.

Terugkeer van grensslagbomen

Hoe te vermijden dat tussen EU-land Ierland en Noord-Ierland als deel van het VK weer een grens met slagbomen komt? Dat moet zodra over anderhalf jaar de Britse toegang tot de Europese markt eindigt. De Ierse douanediens rapporteert dat dagelijks 13.000 vrachtwagens met goederen daar nu zonder enige belemmering passeren. Dat varieert van vlees en computers tot zuivelproducten en Guinness. Volgens dit regeringsrapport is het echt onmogelijk het VK uit de EU stapt zonder daar grensversperringen op te richten.

Guy Verhofstadt is de medeonderhandelaar namens het Europees Parlement. Hij denkt er over Noord-Ierland na de scheiding in de douane-unie en de interne markt te laten. Het de vraag of zo'n simpele aanpak uitvoerbaar is. Tussen het VK en Ierland lopen op twaalf andere terreinen samenwerkingsovereenkomsten die op de helling gaan. Ook daarover wordt nog niet eens onderhandeld.

Brexit als nachtmerrie

Over de bovenstaande agendapunten moest volgens de EU-27 deze maand 'voldoende vooruitgang naar overeenstemming bestaan'. Dan zou de Europese Raad haar onderhandelaar, de Fransman Michiel Barnier, toestemming geven het beraad te starten over de toekomstige handelsrelatie met het VK.

Bij gebrek aan voortgang blijft dat besluit dit najaar uit. Afwachten dus of de Britten alsnog gaan bewegen vooral op de financiële kwestie. In dat geval zouden de Europese leiders in december een volgende fase in het beraad kunnen aankondigen. 'Maar waarschijnlijk is dat niet zolang aan Britse kant de politieke sturing ontbreekt', voorspelt een onderhandelaar.

Intussen verslechtert het klimaat doordat de hakkende PM May meer en meer gezag verliest. Bovendien hebben kanselier Merkel en president Macron – zie hierboven - voorlopig andere prioriteiten. Zodat de Brexit –let wel vooral voor de Britten- dreigt uit te lopen op een nachtmerrie.

'Het Verenigd Koninkrijk is economisch sterk afhankelijk van de EU. Maar het omgekeerde is nauwelijks het geval'. Aldus wreef Herman Van Rompuy, de vroegere EU-president, via de BBC op 7 september nog wat zout in wonde. Britse media meldden op 10 oktober dat de regering daar zelfs al rekening houdt met een "no-deal" Brexit. Dan komt het VK vanaf voorjaar 2019 qua handelstarieven etc. onder de regels van de WTO.

Catalonië verontrust Europa

Alom hebben de media op 2 oktober het bloedige geweld veroordeeld van de Spaanse politiemacht tegen de kiezers in Catalonië. Neem de Frankfurter Allgemeine Zeitung van die dag. Die beschrijft de Spaanse minister-president Rajoy met zijn neerslaan van honderden kiezers als 'de beste propagandist die de Catalaanse nationalist zich maar kunnen wensen'.

De Commissie staat altijd klaar om via vicevoorzitter Frans Timmermans Turkije, Hongarije, Polen, Rusland wegens rechtstatelijk gedrag te veroordelen, hoewel het daar toch lang niet zó wild toegaat. Nu zweeg Brussel dagenlang omdat het referendum buitenwettelijk was.

Echter heeft 'de regering van een EU-land gewapende politie laten inbeuken op haar burgers, die ongewapend met hun handen omhoog stonden en enkel wilden stemmen', aldus het commentaar van de Vlaamse kwaliteitskrant DE TIJD van 3 oktober. Gevat was de Poolse krant Rzeczpospolita die zich herinnerde hoe voorzitter Juncker de premier van Schotland letterlijk in de armen sloot toen daar een afscheuren van het VK aan de orde was. Tenslotte kwam er een verklaring waarin geweld als instrument van politiek door de Commissie wordt afgewezen.

Catalonië staat niet alleen. Neem Vlaanderen. De grootste partij daar is de nationalistische NVA. Zij verkreeg in het Belgische regeerakkoord de voetnoot dat het afscheiden van Schotland of Catalonië acceptabel is, 'mits langs wettelijke

weg'. De EU heeft er kortom een probleem bij heeft: hoe te reageren op grote regio met een eigen identiteit die zich willen afscheiden?

Groeiende invloed nationalisten

De invloed van de nationalistische partijen is een extra reden waarom het afwachten is of Europa werkelijk hervormt. Wie Euroscepticisme intikt ziet bijvoorbeeld op Wikipedia hoe breed dit verschijnsel vandaag wel is. Het overlapt Europa van Finland tot Bulgarije en van Denemarken tot Griekenland.

Anti-EU partij Alternative für Deutschland kreeg ruwweg evenveel aanhang als Geert Wilders' PVV. Nationalistische partijen zitten achter weinig knoppen. Niettemin beperken zij met hun ideeën de actieradius van de regeringen, de Commissie, het Europees Parlement en beslist ook de Europese Raad.

Europees stappenplan (1)

Gezien het voorgaande is het terecht dat de staatshoofden en regeringsleiders in Tallinn tot een stappenplan besloten. Meer zit er volgens voorzitter Tusk niet in. Wie de film van de Europese Raad terugdraait ziet dat in Tallinn eigenlijk niets gebeurd is. Want bij de Europese Raad van Bratislava in september vorig jaar is een vrijwel gelijklopend stappenplan aangenomen.

De actiepunten van 2016 zijn zelfs toen al weer overgeschreven. 'De Europese Raad kon overeenstemming bereiken door eerder gemaakte afspraken te bevestigen en een reeks goede voornemens op te schrijven', zo staat in onze analyse van die top in Bratislava op deze website (14 oktober 2016).

Het kwam toen al neer op regulering van de migratie; betere (Schengen) grensbewaking, de strijd tegen radicalisering richting terrorisme onder moslims en een sterkere eurozone. Sindsdien is op deze terreinen –afgezien van de intussen sterk verbeterde Europese (zuidelijke) Grens en Kustwacht - weinig veranderd.

Europees stappenplan (2)

Het is daarom wel enigszins te raden wat Tusk komende weken aan projecten op tafel gaat leggen. Daarbij streeft hij naar een pakket waarover consensus ontstaat. Denkbaar is een terugvaloptie waaraan niet alle partners meedoen. Een eerste stap naar een Europees defensiestelsel;

- Beheersing van de migratie via beter afsluiten van de aanvoerroutes, vooral die uit Afrika. Verder maatregelen om migranten te laten terugkeren;
- Maatregelen tegen het terrorisme van geradicaliseerde Moslims;
- Al te vrije internationale handel beperken, vooral tegenover China. Wegens hun tegengestelde belangen denken de

regeringen daarover overigens verdeeld;

- Versterking van de euro via een routekaart naar een Europees Monetair Fonds, naast het mondiale IMF. Dit project holt wel de (toch al beperkte) invloed van de Commissie op de europolitiek uit;
- Mogelijk heropening van het debat over het aanhaken bij de EU van de reeks landen op de Westelijke Balkan.

Conclusie

Een Brusselse diplomaat verwacht een ambitieus stappenplan voor komend anderhalf jaar. Op 30 maart 2019 zouden de Europese leiders dat project dan omarmen. Dat is daags nadat het EU-lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk is vervallen. Om het weinig meegaande Europese oosten te paaien vergaderen de leiders dan in de Roemeense hoofdstad Boekarest.

Na de verkiezingen voor een nieuw Europees Parlement van voorjaar 2019 treedt dat najaar een nieuwe Commissie aan en een opvolger van voorzitter Tusk. Vervolgens kunnen die allemaal in 2020 volop los gaan. Dan wordt Duitsland voorzitter van de Europese Ministerraad.

Intussen zal de 'existentiële crisis' overwaaien waarin de EU vorig jaar zat. Belangrijk is de komst van een pro-EU president in Frankrijk die gemaakte afspraken echt wil naleven, een novum. Verbeterd de sfeer tussen de nationale leiders nu de regeling afloopt van opgelegde vluchtelingenquota? De Visegrad-landen blokkeren dat systeem, zoals bekend. Een impuls voor soepeler overleg komt ten slotte van de recente economische opleving in Europa.

Na het onverwachte besluit tot een Brexit was het kanselier Merkel die destijds plots een pauze afkondigde (onze analyse hieronder van 6 juli 2016). Had Merkel de recente verkiezingen glansrijk gewonnen, dan was Europa wakker geschud op basis van binnenkort een Duits-Frans akkoord. Nu echter blijft het daarop nog even wachten.

OVERHEMD
CADEAU
BIJ AANKOOP
VAN EEN PAK

PAKKEN FABRIEK

€499

VITALE BARBERIS CANONICO
X 1663 X

NOORDEINDE 44

WWW.PAKKENFABRIEK.NL

DENHAAG@PAKKENFABRIEK.NL | 070 752 1283

*GELDIG JAN/FEB 2017 OP NIEUWE COLLECTIE VOOR HAAGSCH COLLEGE BEZOEKER - BETREFT MICHAELIS OVERHEMD

Ben jij een young professional en woon of werk je in Den Haag? Dan wordt het tijd dat je YoungTheHague leert kennen!

YoungTheHague verbindt & inspireert

YoungTheHague is hét stadsbrede netwerk waar overheid en bedrijfsleven samenkomen: een netwerk voor álle young professionals in Den Haag. Dankzij YoungTheHague kunnen young professionals contacten opdoen buiten hun eigen organisatie en een 'kijkje over de schutting' nemen.

Benieuwd welke YoungTheHague evenementen eraan komen of wil je zelf actief worden? Check de agenda en vacatures op www.youngthehague.nl!

VAN STOCKUM
BOEKVERKOPERS

BELEEF BOEKEN
BIJ VAN STOCKUM
AAN HET SPUI

www.vanstockum.nl | facebook.com/vanstockum

Spui 40 | 2511 B5 Den Haag
T 070 – 3028110 | E spui@vanstockum.nl

DE WERELD IN BEELDEN

Beeld is in de wereld waarin wij leven steeds bepalender. We denken steeds meer in beelden. We communiceren steeds meer in beelden. Beelden lijken onze nieuwe woorden. dpa picture alliance is een beeldbank met meer dan 25 miljoen foto's. Dagelijks stromen er honderden nieuwe foto's binnen. Foto's van nu en foto's van toen. Van over de hele wereld, met als specialisatie Duitsland. www.picture-alliance.com. Voor uw communicatie en publicaties.

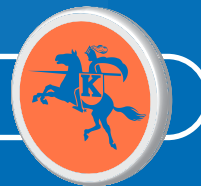
pa-picture alliance
A company of the dpa Group

Contact voor Nederland: Edouard van Arem | Strandhuis Communicatie

www.picture-alliance.com | 06 46 13 33 91 | foto@strandhuis-communicatie.nl

TROTSE PARTNER VAN HET HAAGSCH COLLEGE

REPRO- VAN DE KAMP

PAPIER | DIGITAAL | 3D

WEGASTRAAT 40, DEN HAAG | TELEFOON: 070-3476464

WWW.REPROVANDEKAMP.NL